

Milán) lírájában. És akkor még hol van a montázsversre ösztönző T. S. Eliot, az *Ez a nyár* feloldó végkifejletét meghatározó (?), messianisztikus Dsida hatása (*Nagycsütörtök*), és mindazoké — Bornemisztától Weöresig hosszú a sor —, akik be-szüremkedtek ebbe a váteszi típusú, ám azt minduntalan elhagyni igyekvő, de tőle teljesen megválni soha nem tudó költészetbe, hogy — paradox — segítsék az egyéni arc kimunkálását.

Bár lehet, hogy igaz: „költészetének azok a kulcsfogalmai, melyek az egész élet-műre kiterjedő motívumsort alkotnak, megfelelést mutatnak azzal a fogalmi rendszerrel, mely a modern és posztmodern tartalmának a megközelítésében nélkülözhetetlen”, mégis alig hiszem, hogy Szilágyinak még csak felületesen is köze volna a főt említett „értéktartalmakhoz”. (Ezzel kapcsolatos kételyét már az újvidéki Bányai János is kifejezte.)

Magányos óriás ő, aki — „jellegzetesen posztmodern idézéstechnikája” ellenére is — a végső kérdéseket faggatván jutott el arra a „síkra”, ahonnan már nem volt menekvés. Tragédiája az értékszavában szenvedő kor tragédiája is. (*Kriterion Könyvkiadó, 1990.*)

SZAKOLCZAY LAJOS

A lehetséges valóság

JEGYZET GÉCZI JÁNOS PATKÁNYOK CÍMŰ KÖNYVÉHEZ

„Milyen furcsa és milyen különös” — mondom így, Ionescóval, holott a *Patkányok*knak aligha van köze *A kopasz énekesnő*höz, már legalábbis a főszínen. Annál inkább a patkányoknak, akik — „milyen furcsa és milyen különös” — *azelőtt* emberemlékezetemig nem voltak részei az életnek sem jóban, sem rosszban. Még a szót sem hiszem, hogy leírtam volna, ki- vagy legalábbis visszaszorult abból a bizonytalan tömegből, ahonnan a mondataimhoz szükségeseket összeszedtem. *Azóta* viszont rám köszönnek a rádióból, sebtében olvasott krimikből, beszélgetésekből: a patkányok. *Visszaköltöztek* belém? Vagy csak érzékenyített rájuk az a néhány hónap, amit a Géczy Jánoséival kellett töltenem? *Ezt sem* tudom. Csak azt, hogy a véredényeimet egyre gyakrabban álmodom titkos és mégis kínzóan valóságos csatornáknak, bizarr, élet-alatti-élettérnek, amelyben föl-le nyüzsögnek, ármánykodnak, szervezkednek: élnek időtlen idők óta ezek a borzongató lények, a halál fegyverhor-dozó. A patkányok.

*

Én voltam a kötet szerkesztője, úgy illenék hát, hogy ne beszéljek róla. Nem is teszem; *mellébeszélék* inkább. S hogy ezt legalább vállaltam, annak egyetlen (komoly?) oka van: jószerivel egy esztendeje sincs, hogy Géczy Jánosról, az egyik (ha nem egyetlen) barátomról mint költőről és íróról, egyáltalán: művészlől elmondtam *minden rosszat*, amit tudtam. Ez hát a kompenzáció volna? Annak készül? Jogos lehetne ez is; az ember negyven felé már nem szívesen marad egyszál-egyedül. Mégsem erről van szó. (*Talán* akkor, amikor a szerkesztést elvállaltam, talán abban a kétségekkel teli, hosszú pillanatban volt ebből is, s megiehet: sok. Ma már: kate-gorikus nem.)

Leckét fölmondani: unalmas. *Saját* leckét fölmondani: szánalmas. De legyen inkább szánalmas, ha ezen áll, hogy érthetnek-e Önök valamit ebből a dilemmából. Nos, ama Alföld-beli cikknek a lényege, így az elmarasztalás fő oka az volt, hogy Géczy János *előre kitalálta* azt az életet, amit a műveiben élni fog, és török-szakad makacssággal próbálta önmagával azonosítani. Tört is, szakadt is — szerencsére csak

a mű. (Bár kevesen tudják, minek is tudnák, hogy volt időszak, nem egy, amikor törhetett volna éppen az élete is, szakadhatott volna az ideghálójá is.)

Géczi — nyilván — ezt akarta, így akarta, és amit akart, azt úgy is csinálta, becsülettel. Ennek ára volt, az árat megfizette. Ez az ár — bár nem állt arányban az életmű addigi részének tényleges értékével — *meglehető*s volt: a kritika, az irodalmi közélet, s ami sokkal fájdalmasabb: az olvasó csöndben lemondott róla; nem volt hajlandó bölcséleti teljesítményként értelmezni a *struktúrá*t, és nem volt érdeke, hogy a vázat kitöltő-elborító kötőanyagból irodalmi aranyrögöket bányásszon.

*

Ami itt történt, az egészen más. Talán a keserűség, talán a dac, talán valami más (a korda nyűgéből régtől kiszabadulni igyekvő „ihlet”? a személyiség lázadása?) kilökte az író a magára szabott ketreceiből, kihajította abba a virtuális térbe, ahol a modern ember akarva-akaratlan *van*: az önmaga sosem-volt, mégis egyedül valóságos, mert kizárólag *csak így* lehetséges személyiségébe.

*

Valóságos, lehetséges. Szavak. Valóságos szavak, lehetséges valóság. A valóság lehetősége: a szavak. Öncélú logika, de lehet-e logika más, mint *öncélú*? Megjelenhet-e a személyiség máshol, mint a *lehetséges-valóságos-megnevezhető* trigonometriájában? A modern Isten szemének három sarka: ez a három szó. Amely, ha néz, befelé figyel.

*

A *Patkányok* világa persze sokkal profánabb. Olyannyira, hogy még csak nem is a patkányok világa. A személyiség, amelyik most már ebben a három pont szabta mezőben próbálja önmagát fölismereni, nemigen törődik a trigonometriával. És még annál is kevesebbet a logikával. A személyiség tobzódik. Boldog öntudatlansággal turkál emlékek, álmok, vágyak, félelmek között; hálókat sző és hálókat szaggat; kibeszél, locsog, önkényeskedik; „földalatti” történelemmel kínál meg egy várost, amely — érzi — csak így lehet az övé...

„Belegondol” az életébe, hirtelen kedvében, mindent, amit eddig szándékkal mellőzött, és rajtavesztett. „Az a valóságos, ami lehetséges, ha mondom” — mondja, és továbbszabadul: „Lehet-e valótlán bármi, ha *mondom*?” — de ezt már nem *mondja*. Nem is kell mondania, ha egyszer *csinálja*.

*

Soha semmi köze nem volt a szürrealizmushoz. Olyannyira nem, hogy ez már szinte ordított a verseiből, és nyögött a prózájában. A legmesszebb, ahová elment, a szecesszió gondosan motivált ösztönvilága volt, de ott sem engedte meg magának, hogy túl közel kerüljön az irracionálishoz; mértéket akart tartani, félt a pokoltól. Érdekes: a legszikárabb, legmegmunkáltabb műveiben, ama legendás kvázi-szociográfiagyűjteményben nézett legmélyebben a pusztulás, az önelvesztés, a démonok szemébe. Kívülről. Mégis: soha ilyen bensőleg megszenvedett művet nem írt *aztán*; menekült, háritott. Félt. És félelmében elracionálizálta azt is, amiből már ennek a félelemnek kellett volna kikandikálnia.

Megértem. A szürrealizmus elolcsósodott technikák vagy egzisztenciálfilozófiák így is, úgy is súlytalan porába hullt, és sehoh a fönix... Itt, ebben a könyvben sem *ide* tér meg. A valóságot, ami *odakint nincs* (eddig a szürrealizmus) most sem helyettesíti, most sem cseréli fel valami belső univerzummal; nem állít a helyébe másfajta teljességet.

De ez a teljességet nem is *tagadja*. Nem állítja, hogy nincs, s legkivált azt, hogy nem *lehet*. Nem ironizál a valóság nemlétén, nem kacérkodik vele, nem teszi megfontolás tárgyává. Sem kívül, sem belül. Nem állítja föl a valóságot mint problémát, nem járkal körülötte, nem igyekszik sem megfogni, sem könnyedén elereszteni. A valóság sem kívül, sem belül nem merül föl mint *lényeg*, ebben a könyvben.

A *valóságos-lehetséges-megnevezhető* Bermuda-háromszögében — itt — maga az élet sűrög-forog. Minden kimondott szándék nélkül, természetesen. Ebben a térben lények nyüzsgönek, s fúrnak bele *valahonnan nézve* mindig bizarr alakzatú, mindig rejtélyes labirintusaikat ama — talán mindig is, mára bizonytalán — bizonytalan átlagú, „kétes egzisztenciájú” Valóság testébe. Ha ez állítás volna, ha ez „üzenet” volna, közhely volna, trivialis. De ahogy a föld a gilisztával, a patkány a csatornával: ebben a Géczi-műben már sérületlen szimbiózisban működik együtt megnevező és megnevezett, s alkotják meg a *lehetséges valóságát*.

*

Kézenfekvő volna ezt „személyiségproblémának” fogni föl, hogy — úgymond — a szubjektum a maga identitását keresi, s fedezi föl — például — a *töredékben*. Ismerjük ezt tőle is, máshonnan is, korábról is, ma is. Megpróbálta már (a *Lég-hajó és nehezekében* pl.) erre egyszerűsíteni a gondot; személyiség-töredékekkel pillérezni körül, dúcolni alá az önnön, kényszeresen töredéknek sejtett személyiségét. A kísérlet (hogy legalább így, és legalább negatívban körülhatárolódjék, *tehát* létrehozza a maga összetéveszthetetlen kontúrjait) kudarcba fűlt, csakúgy, mint legemlékezetesebb fiaskója, a regénye esetében, ahol más műnemben, de ugyanerre tett kísérletet; a *modell* (ez esetben pszichológiai: egy bizonyos „vonatkozási csoport”) csak mint modell tud egzisztálni. A tudatot még csak-csak működteti, de a testlélek egységét szétzilálja. Deprimál, és akkor már ebből kell a kiutat keresni. Ilyenkör kínálkozik föl minden pótcselekvés, a melankóliától a még elszántabb racionalizmusig.

*

Ez a *teljes* problémahalmaz egyszercsak szertefoszlott. Mondom, nem tudom, miért. Talán a dac, a keserűség? Géczi talán földhöz vágta a régi írógépét, és mintegy mellékesen, mintha nem volna vele semmiféle célja, mintha úgysem volna értelme — rajzolgatni kezdett. Alakokat és helyzeteket. Csupa olyat, ami *mellékes*, semmirevaló, haszontalan. És csupa olyant, amit *ismer*. *Ahogy* ismeri. És rájött, hogy minden történet *teljes*. Hogy nincsen jelentős vagy jelentéstelen *rész*, csak egész van. Annyi egész, ahány részt meg tudunk formálni, önkényesen, hiszen magunk is egész vagyunk, tehát *rész*.

... És még ennél is többre jut. Ahogy egyre gyakrabban és egyre tobzódóbban enged a kísértésnek, hogy fölfüggeszsen minden tervet és megfontolást; ahogy egyre jobban *szere*ti és (igen) csodálja emberi, állati és növényi lényei pompás univerzumait, rádöbben a talán legfontosabbra: hogy a személyiség *nem ölt* alakot. Hanem csak létezik a többi létező között.

*

Ettől kezdve — és ebben a könyvben már ez látszik — nem *akar* sem valamilyennek látszani, sem önmagáról valamit megtudni. A legtöbbet, amit tudni lehet, már úgyis tudja. Azt, hogy önmaga is csak *része* önmagának. És a világ is csak része a világnak.

Az utas az út része, és az utasnak része az út. A valóság tehát nem az út és nem az utas. És nem is a kettő együtt. Ez utóbbi is csak egy lehetőség. Patkányok vagyunk a saját alagútjainkban. (*Pátria Kiadó, 1991.*)

MÁNYOKI ENDRE